

MOLNÁR GYÖRGY – LÜKŐ ISTVÁN

A szakképzés összetettsége, problémahálója, aktuális kérdéskörei és sajátosságai

A SZAKKÉPZÉS SZŰKEBB ÉS TÁGABB ÉRTELMEZÉSE

Egy közismert és általánosan elterjedt megközelítés, hogy a szakképzés alatt elsősorban a középfokú iskolarendszerben folyó szakemberképzést, - oktatást kell érteni. Ezt aztán differenciálják még – a kvalifikációs szintekhez köthető iskolatípusok mentén a régi terminológia szerint – szakmunkás-, szakközépiszkolai és technikusképzésre. Kevés helyen érzékeljük a fogalom tágabb értelmezését, amelybe beleértendő a felsőoktatás keretében zajló szakmai oktatás, képzés, amely szintén szakképzettséghez juttatja a hallgatókat az egyetemi vagy főiskolai végzettség mellett. Pedig e területen számos ágazat, illetve tudományterület egymást átszöve szervesen összekapcsolódik, illetve összekapcsolódhatna. A feltételes mód azt a problémahelyzetet érzékelteti, hogy nem alakult ki az egyazon szakterületet/ágazatot átfogó komplex szemlélet a kvalifikációk szintjeinek egymásra épülő tervezése, áttekintése területén.

Talán most, az új rendszerű technikusképzés bevezetésével a technikus végzettségűek – amely okleveles technikus

szakképzettséget jelent – felsőfokú továbbtanulásánál beszámításra kerül 30 kreditnyi tanulmány a technikus képzéstanyagából.

kevés helyen érzékeljük a fogalom tágabb értelmezését

Nemcsak a felsőoktatás keretében megvalósuló, különböző elnevezésű („fél felsőfokú”) szakképzésekre (AIFSZ, FSZ, FOSZ) gondolunk, hanem az adott ágazat diplomás képzéseire is. Ugyanakkor a legújabb, 2020-as jogszabályi változások (80/2019 Szakképzési törvény és ennek végrehajtási rendelete) következtében a szakképzés rendszere teljesen levált a köznevelés, illetve a felsőoktatás rendszeréről, külön területet alkotva.

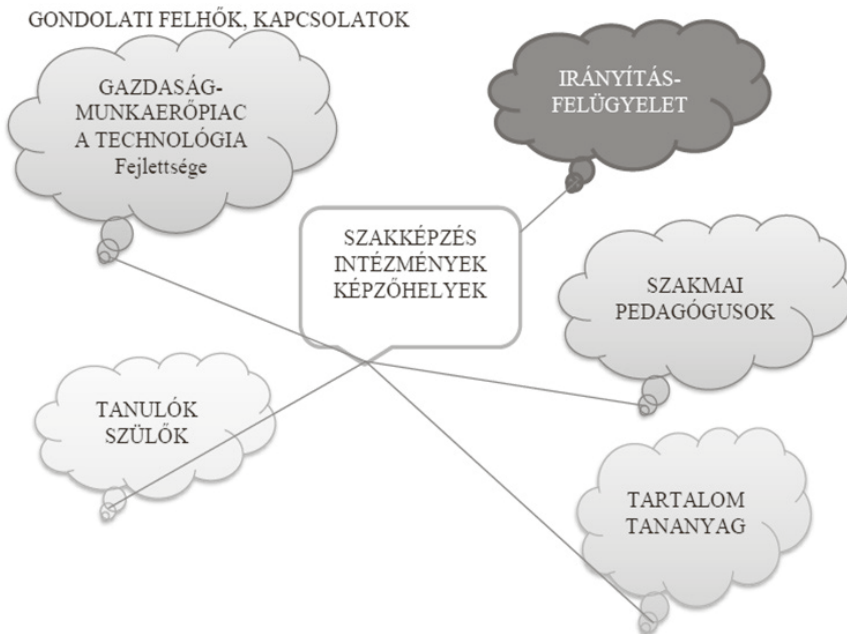
Egy másik fontos pedagógiai területtel, a felnőttoktatással és felnőttképzéssel is szoros kapcsolatban van a szakképzés. Erre utal az a terminológia és praxis, hogy a „felnőttképzés keretében megvalósuló szakképzés” kifejezést használjuk. (Talán ide tartozó értelmezési különbséggé lehet megemlíteni, hogy a munkaerőpiaci vonatkozásokat kevésbé szem előtt tartó értelmezések a pedagógia szempontjából szakképzés- és nemszakképzés-illetőségű *pedagógiai* területekre osztják fel „a világot”, az ezzel kapcsolatos megközelítéseket.)

Közoktatás, köznevelés és szakképzés merev szétválasztása lehetetlen küldetésnek tűnik. Ha azok felső és középírányítási szinten mégis elkülönülnek szervezetenként, akkor az számos problémát vet fel az egységesség és

átjárhatóság szempontjából. Különösen akkor, ha egy középfokú intézménytípusban együtt, közösen *vannak jelen* a „közismereti tanárok és a szakmai tanárok”. A legújabb

átállás szerint persze a szakképzésben bevezetett rendszerben mindenki egyöntetűen „oktató”, szakképzettségtől és végzettségtől függetlenül – ezt fektette le a 12/2020-as szakképzési végrehajtási rendelet és a szakképzés 4.0 koncepciója.

A SZAKKÉPZÉS PROBLÉMAHÁLÓJA, LEHETSÉGES VIZSGÁLÓDÁSI DIMENZIÓI, SÍKJAI

FORRÁS: saját szerkesztés

Sajátos felfogást tükröz, hogy a szakképző intézmények, a képzőhelyek állnak a gondolati felhők középpontjában. Az *intézmények* kifejezés inkább azt fejezi ki, hogy az iskolarendszerű oktatásról-képzésről van szó, s itt az intézmények – a legújabb kategóriákat nevesítve – a technikumok és a szakképző iskolák. Ezzel együtt a *képzőhelyek* a színterekre utaló kategóriát

A szóhasználat azt kívánja érzékeltetni, hogy a „problémák, a gondok, a nehézségek felől” szokták általában megközelíteni a kérdéskört a szakképzéssel kapcsolatban. A problémakört pedig főként a szakképzés bonyolultságát, összetettségét is megjelenítő kapcsolatrendszer szisztematikus feltérképezésével lehet egybefogni.

Lássuk! A szakképzésben napjainkban érzékelhető legmarkánsabb kérdésköröket szemlélteti az következő ábra, problémaháló segítségével.

jelzi. A képzőhely pedig lehet iskolai, vállalati, üzemek közötti, egyedi, üzemek feletti. Egyfajta rugalmasságot is felfedezhetünk ebben, hiszen a technikai-technológiai fejlődést, annak sokszor fetisizált „naprakész” munkaerőképzési elvárásait az iskolarendszerű szakképzés képtelen teljesíteni, a rövid kurzusban megvalósuló képzések azonban, a felnőttképzés,

vállalati továbbképzés szintjén, sokkal inkább alkalmasak erre.

Ez nyilvánvalóan még keskeny vizsgálati horizontnak. Tegyük fel a kérdést: mi okozhat gondokat a szakképzésen belül? A fenti ábrára tekintve látni fogjuk, hogy a válaszhoz különböző szélesebb dimenziókban és vizsgálódási síkokon kell elhelyeznünk a felhőkben látható itemeket. Ezek lesznek azok a síkok és dimenziók, amelyek vizsgálatával kellően differenciált és mély összefüggéseket tárhatunk fel a feltett kérdés megválaszolásának érdekében:

- Történeti dimenzió;
- Gazdasági-társadalmi környezeti dimenzió, benne a különböző résztvevők, illetve piacok (munkaerő, tőke, erőforrás);
- Technológiai fejlődés, „Ipar 4.0”;
- Szervezetrendszeri dimenzió;
- Tartalmi, strukturális dimenzió;
- Innovációs és fejlesztési dimenzió;
- Hatalmi és szakpolitikai dimenzió.

Emiatt szoktuk azt a helytálló megállapítást tenni, hogy a **szakképzés egy bonyolult, összetett többdimenziós rendszer**.

RELEVÁNS POLITIKAI, TÁRSADALMI, GAZDASÁGI VÁLTOZÁSOK

A '80-as, '90-es évek bővelkedett a gazdaságot és a társadalmat átforgató történésekben; ilyen a Szovjetunió megszűnése, vagy Németország újraegyesülése 1990 október 3-án. Déli szomszédunk,

Jugoszlávia is felbomlott, majd kitört a balkáni háború, amely nagy gazdasági és társadalmi károkat okozott.

Számos országban zajlott a politikai rendszerváltozást jelképező demokratizálódás felé elmozdító „bársonyos forradalom”, többpártrendszer jött létre

hazánkban is. Az első szabad választások után megalakultak Közép-Kelet-Európa országaiban a koalíciós kormányok.

Az 1980-as és részben a '90-es években

még nem létezett mai nevén és formájában az Európai Unió, ezért más gazdasági közösségeket tudunk megemlíteni, illetve a különböző összehasonlításokhoz számításba venni. Az OECD mint globális szervezet mellett Európában az EFTA és az EGK fogta össze a különböző gazdasági prioritásokat.

Kuriózumként kezeljük azt a forrást, amely bizonyítja, hogy a két német állam (NDK, NSZK) egyesítése előtt a szakképzés és foglalkoztatás kutatásával foglalkozó háttérintézményben (IAB) készítettek tanulmányokat, amelyben prognosztizálták a keletnémet területek egyesülés utáni foglalkoztatási-munkanélküliségi helyzetét iparáganként, nagy területi felbontás szerint. Ebből kiindulva tervezték a húzóágazatok kvalifikációs és munkaerőigényét, szakképzési vonzatát. Magáról a tervezés módszertanáról nem adtak információt, de sikerült egy dokumentumhoz a 1990-es freiburgi tanulmányutunkon hozzájutni (Dieter Blaschke, Martin Koller és Gerhard Kühlewind: Qualifizierung in den neuen Bundesländern – IAB Nr. 7/1990). Itt már akkor térképen ábrázolták három ágazat (mezőgazdaság és erdőgazdaság, textilipar, nehézipar [szénbányászat, vegyipar, fémipar,

prognosztizálták a keletnémet területek egyesülés utáni foglalkoztatási-munkanélküliségi helyzetét

energiaipar] regionális súlypontjait az új szövetségi államban.

Magyarországon a politikai-társadalmi rendszerváltás gazdasági következményei közül a privatizációt érdemes kiemelni, amely főként az anyag- és energiaigényes ágazatok nagyvállalatainak megszűnését, illetve magántulajdonba kerülését jelentette. A nehézipar, a gépi nagyipar radikális visszaszorulása, más szektorok, illetve ágazatok megjelenése, bővülése igen jelentős munkaerő-átstrukturálódással járt. Drámaian nőtt a munkanélküliség.

Elsősorban a gyors privatizáció következménye volt, hogy a nehézipar, a gépi nagyipar, a vegyipar, a kohászat, a bányászat néhány év alatt összeomlott. Ezeknél a nagyvállalatoknál lévő tanműhelyeket adták el először a tulajdonosváltás és szerkezeti átalakítás ürügyén. Ez súlyosan érintette elsősorban az ipari szakmunkás-képzést, mert így a gyakorlati képzőhelyeket át kellett csoportosítani az iskolai tanműhelyekbe.

A SZAKKÉPZÉSI TÖRVÉNY ELŐZMÉNYEI

Az 1985-ös Törvény az Oktatásról még mindhárom alrendszer (közoktatás, szakképzés, felsőoktatás) együttesen szabályozta. A *Gazsó Ferenc* nevéhez kötődő törvény egyfelől átmenetet képez a puha diktatórikus társadalmi berendezkedés és a rendszerváltást követő korszak között, másfelől azt is mondhatjuk, hogy számos elemével mintegy előkészítette utóbbi. Kiemelhetjük például a decentralizált oktatásirányítási modellt, a közvetlen

igazgatóválasztást, az igazgatók munkáltató és gazdálkodási jogkörét, az alternatív tantervek rugalmas alkalmazását, a módszertani szabadságot.

Az első szakképzési törvény előtt már léteztek makroszinten tudományosan megalapozott modellek, amelyek a szakképzés és a gazdaság „közelítését” célozták meg. A nyolcvanas évek közepe után

az OPI Szakképzési Igazgatóságának munkatársai *Benedek András* irányításával egy átfogó modellt dolgoztak ki (ez volt az Adaptív szakképzési modell), amelyben a fejlesztés súlypontjait (tankönyvvizsgálat és - kutatás, tantervfejlesztés, módszertani fejlesztés, oktatásszociológiai vizsgálatok stb.) a gazdaság szakemberigényeihez igazították (*Benedek, 1987*).

A rendszerváltás első kormányzati ciklusában három oktatással foglalkozó törvényt adtak ki. Az előkészítés több hónapon keresztül tartó alapos, széles körű egyeztetések, véleményezések keretében zajlott, melyben számos meghatározó társadalmi, civil és szakmai szervezet vett részt (MPT, MSZT, MNGYSZ, MKIK, IPOSZ). Nemcsak a szakképzési törvényt, hanem a kapcsolódó OKJ-t is hasonlóan körültekintően, a tripartit elv alkalmazásával (munkaadók, munkavállalók, állam részvételével) készítették elő.

Az 1993. évi LXXVI. *törvény a szakképzésről* címet viselő legmagasabb szintű jogszabály átfogóan, az akkori korszak gazdasági képzésben érintett szervezetekre kiterjedően, a legutóbbi változathoz képest sokkal kisebb terjedelemben jelent meg. Konszenzuson alapult, és szakmai-pedagógiai szempontból is példaértékű volt, számos tanulói és pedagógusi jogot és kötelezettséget megnyugtatóan és korrekt

az előkészítés több hónapon keresztül tartó alapos, széles körű egyeztetések, véleményezések keretében zajlott

módon rendezett.

Biztosította az első szakma megszerzésének ingyenességét (ez a szám mára kettőre emelkedett). Rögzítette, hogy a szakképzés irányításának háttérintézményeként létre kell hozni a kutatás-fejlesztés, a tankönyvellátás, a tartalmi szabályozás és más feladatok ellátására egy központi szervezetet, a Nemzeti Szakképzési Intézetet. Ez mára hivatallá alakult, számos feladat elkerült onnan, és kutatásról már egyáltalán nem lehet beszélni, csak az egyetemeken találhatóunk ezzel a tevékenységgel.

A törvényhez kapcsolódó rendeletek rendezték a szakmák rendszerét (Országos Képzési Jegyzék), a gyakorlati képzés feltételrendszerét, a tanulói juttatások rendszerét és a szakmai vizsgáztatás rendjét.

TECHNOLÓGIAI VÁLTOZÁSOK

„Kétféle technológia” c. írásában Lükő István részletesen kifejti,¹ hogy a korunkat meghatározó gépesítés és automatizálás milyen fázisokon ment keresztül, hogyan vált egyetemessé a műszaki fejlesztésben az automatizálás a múlt század közepétől. Integrált felfogások modelljeit is megemlíti (Szántó Borisz – „teremtő technológia”), majd a gépesítéstől a robotizációig három szakaszra osztja a fejlődés állomásait.

Külön kiemeljük itt is a legújabb korunk ipari és innovációs tevékenységére kiterjedő *Ipar 4.0* fogalmát mint a negyedik ipari forradalom korszakát. A robotizációval, automatizálással is jellemezhető korszak alapvetően alakítja át nemcsak a termelés ágazatait, hanem

a „szakképzés és a nem szakképzés” pedagógiája mindig is kölcsönösen hatottak egymásra

a teljes foglalkoztatási szerkezetet is.

Mindehhez szorosan kapcsolódó – nemcsak fogalom, hanem – technológiai jellemző a digitális átállás, ennek

oktatási-képzési vetülete. Azt gondoljuk, hogy a „szakképzés és a nem szakképzés” pedagógiája mindig is kölcsönösen hatottak egymásra úgy, hogy hol az egyik volt a „termékenyítő” fél, hol a másik. Ezekben az években inkább a szakképzésben először elterjedő modellek, formák ültetődnek át a köznevelés és közoktatás rendszerébe.

PEDAGÓGIAI-DIDAKTIKAI SAJÁTOSSÁGOK A SZAKKÉPZÉSBEN

A szakképzés jellemző pedagógiai-didaktikai kontextusai a következők:

- A szakmai képzésben megkülönböztethető a szakmai elméleti és a szakmai gyakorlati oktatás, a maga sajátos kihívásaival; mindkettőnek sajátos didaktikai-szaktudományi megközelítése és felépítése van.
- A szakképzésben sajátosan jelentkeznek a modulok és a kompetenciák rendszerei, illetve beillesztésük a szakképzettséghez vezető folyamatokba.
- A szakmai pedagógusok képzése, munkaköri státusza, tevékenysége eltér a közismereti, felnőttképzési területeken lévőkéttől.
- A legutóbbi törvényi szabályozás révén a szakképző iskolákban tanító pedagógusok (szakelméleti, szakmai gyakorlati

¹ Az írás lapunk 69. oldalán kezdődik.

tanárok/oktatók és közismereti tanárok) kikerültek a közalkalmazotti rendszerből és egységesen „oktató” státuszt kaptak.

- Ezzel összefüggésben érzékelhető, hogy a korábbi személyiségfejlesztést, nevelést is magában foglaló tevékenység háttérbe szorul és a munkaerő képzését közvetlenül szolgáló oktatási funkció válik dominánssá.
- Az ágazati- szektorális szempontok megmaradtak, sőt erősödtek, pl. az Ágazati Készség Tanácsok működésében, aminek a pedagógusképzésben is érvényesülnie kellene. Az egyes szakterületek ágazatok tananyagtartalmát tantárgyakba rendezik, s a szakelméleti tanároknak több tantárgyat is kell tanítaniuk egy-

egy szakmán belül. Ezért sem a tantárgypedagógia, hanem a szakmódszertan kifejezés használata terjedt el, szemben a közismereti tanárok tantárgypedagógiai szóhasználatával.

Új kontextusként fontosnak érezzük itt is kiemelni a digitális pedagógia térhódítását, hatásait. Általában a normál, vagy jelenléti oktatás keretein belül is sajátos képet látunk a szakképzés terén, de a vírushelyzet ezt erősen átrajzolta. Különös tekintettel a COVID-19 helyzet kényszere miatti digitális munkarendre, az online átállásra, tananyagfejlesztésre, a gyakorlati képzés kiesését pótló gyakorlatok megszervezésére, a szakképzésben dolgozók helytállására.

